

הסוגיא התשע עשרה – קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים (צט ע"ב 6-19)

משנה

וקולט מן המזחילה למטה מעשרה טפחים ומן הצנור מכל מקו' ושותה.

תלמוד

הקולט מן המזחילה וכו';

קולט – אין; מצרף – לא.

מ"ט?

אמ' רב נחמן:

הכא במזחילה פחות משלשה סמוך לגג עסיקין,

דכל פחות משלש סמוך לגג כגג דמי.

5

[1] תניא נמי הכי:

עומד אדם ברשות הרבים ויגביה ידו

למעלה מעשרה פחות משלשה סמוך לגג

וקולט, ובלבד שלא יצרף.

10

[2] תניא אידך:

לא יעמד אדם ברשות הרבים ויגביה ידו

למעלה מעשרה פחות משלשה סמוך לגג ויצרף,

אבל קולט הוא ושותה,

ומן הצנור ומכל מקום ושותה.

15

[3] תנא:

אם יש בצינור ארבעה על ארבעה – אסור,

מפני שמוציא מרשות לרשות.

חילופי הנוסחאות

[1] **קולט אין מצרף לא** ביתר עדי הנוסח הישירים: "קולט אין אבל מצרף לא". [6] **לגג** בכ"י אוקספורד נוספה בטעות, מחמת הדומות, התיבה 'עסיקין'. היא אינה מופיעה בעדי הנוסח האחרים. **כגג דמי** בכ"י מינכן לשון פירוש: "כלבוד דמי". [8] **ברשות הרבים** בשתי הבריות (כאן ולהלן שורה 12) בכ"י אוקספורד: "ברשות הרבים", אבל ביתר עדי הנוסח: "ברשות היחיד". על גירסתו המעולה של כ"י אוקספורד העיד הריטב"א (צט ע"ב ד"ה ה"ג, עמ' תתפה): "וכן היא בספרים מדויקים", ועל הגירסא האחרת כתב: "ולא נהירא" (וכן תמהו ראשונים אחרים). גירסת "רשות הרבים" היתה גם לרבינו חננאל (צט ע"ב ד"ה אבל מצרף לא, עמ' רטז, וראו עדותם של התוספות [צט ע"ב ד"ה לא יעמוד] ושל הרשב"א [צט ע"ב ד"ה יש ספרים, עמ' תרכ] על גירסתו). וראו דקדוקי סופרים (קצג ע"ב, אות צ; קצד ע"א, אות ק). [8] **ויגביה ידו** כך הוא בענף או. אולם בענף **מד**, בבינוני: "ומגביה", בהתאמה לרישא. ייתכן שיש כאן התאמה לברייתא הבריתא השוללת: "לא יעמד... ויגביה". [8-10] **עומד אדם... שלא יצרף כל** הברייתא ליתא בכ"י מינכן. ובעל דקדוקי סופרים (קצג ע"ב, אות צ) ביקש להביא ראיה עקיפה לכך שזו היתה גירסת התוספות (ד"ה לא יעמוד): "שלא העמידו דבריהם אבריתא זו הקודמת". אבל סביר יותר להניח שהיא נשמטה מחמת הדומות. [15] **ומכל מקום ושותה** בכ"י מינכן חסרות מילים אלו. ייתכן שהשמטתן באה בעקבות פירושו של רש"י על המשנה (צט ע"ב ד"ה וקולט) שקבע שקטע זה כולו אינו שייך לברייתא אלא הוא פיסקא מן המשנה: "גרסי' מן הצנור ומכל מקום וכו' – מתני' היא, ואלמטה מעשרה קאי, ולאו סופא דברייתא היא". ואולי גם בשל חוסר הבנת דברי רש"י, שאמר שפסוקית זו "מתניתין היא", מופיע בכ"י אוקספורד, לאחר המילים "אבל קולט הוא ושותה", רווח המורה על פיסקא חדשה (גם בדפוסים הוסיפו שם נקודותיים) וכאילו נסבה פיסקא [3] של הסוגיא על פיסקא מן המשנה. [18] **מפני שמוציא בענף או**: "שמוציא", ואילו בענף **מד**: "כמוציא", ראו להלן בגוף הפירוש, עמ' 163, הערה 5.

מסורת התלמוד

[1] **קולט אדם תוספתא עירובין ו כג (עמ' 124); שם, ח ה (עמ' 133).** [6] **דכל פחות משלש סמוך לגג כגג דמי גיטין עט ע"א.**

רש"י

וקולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים גגין שלהן חלקים היו, וטוחין בטיט, ומרובין הרבה קטנים היו לגג להוציא המים, ונותנין למטה מהם דף לאורך הכותל בשיפוע, וכל המרובין שופכין עליו והוא מביא כל המים למקום אחד שלא יזיקו את כל הכותל. עומד אדם ברשות הרבים וקולט בכלי למטה מעשרה מן המים היוורדים מן המזחילה, וקולט דוקא כדמפרש בגמרא, אבל לא יצרף פיו או כלי למזחילה, שהוא בפחות משלשה סמוך לגג, ואף על פי שהיא למטה מעשרה; מאי טעמא? דהואיל ומוטלת לאורך הכותל ובתוך שלשה לגג – דמיא לגג, והוי כמוציא מן הגג שהוא רשות היחיד לרשות הרבים. מן הצנור מכל מקום כלומר: בין קולט בין מצרף, משום דצנור לעולם ארוך הוא ויוצא לרשות הרבים, וליכא למימר לבוד, וכיון דלמטה מעשרה הוא – ליכא איסורא. ובגמרא מוקים לה בשאין בפיו ארבעה. ובמתניתין נמי שמעינן דהכי גרסינן: "מן הצנור ומכל מקום" ולא גרסינן "מכל מקום" למשרי צרוף, אלא "ומכל מקום" לאמור: ומכל דבר המקלח – קולט. ומצאתי בתוספתא דצרוף מותר בצנור למטה מעשרה. ועוד, הא דאמרינן הכא "אם יש בצינור ארבעה אסור" – אהיכא קאי? אי אקלוטה – מאי מרשות לרשות איכא? ואי אצירוף – מתניתין נמי אסר, אפילו בשאין בו ארבעה! ואני שמעתי דאתירוצא דמתניתין קאי, דאוקימנא בפחות משלשה לגג, הא לאו הכי – מצרפין. ואין דרך לשון תלמוד כן לומר תנא על תירוץ אמוראין שלא הוזכר במשנה. גרסינן: "מן הצנור ומכל מקום" וכו' מתניתין היא, ואלמטה מעשרה קאי, ולאו סופא דברייתא היא. תנא אם יש בצינור ארבעה – ברוחב. אסור – לצרף. ואף על גב דלמטה מעשרה הוי ולבוד נמי ליכא, אפילו הכי כרמלית מיהא הוי, ומפיק מכרמלית לרשות הרבים.

פירוש הסוגיא

תקציר

סוגייתנו עוסקת בקטע האחרון של משנה ה': "קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים מן הצינור ומכל מקום ושונה". בעל הגמרא פתח את הדיון בהצגת הדיוק "קולט – אין; מצרף – לא". לאחר מכן שאל: "מאי טעמא?" השיב על כך בדברי רב נחמן: "הכא במזחילה פחות משלשה סמוך לגג עסיקין, דכל פחות משלשה סמוך לגג כג דמי", ולבסוף ציטט ברייתות המחזקות דיוק זה [1, 2, 3]. קשיים שונים עולים מניסוחים אלו ונראה כי הם נובעים מטבעו הספרותי-רטורי של הדיון שקבעו בעלי הגמרא. הצגת ההבדל ההלכתי בין קליטה לצירוף מושתתת לא על הדיוק הראשוני כי אם על הברייתות המובאות בסוגיא. מהן למדו: "עומד... וקולט... בלבד שלא יצרף..."; "לא יעמוד... ויצרף... אבל קולט...", ובהשראתן נקבע: "קולט – אין; מצרף – לא". בעלי הסוגיא ביקשו להביא את המקורות התנאיים המקבילים למשנתנו כדי לצייר תמונה שלמה יותר של ההלכה בעניין קליטת מים. מקורות אלו נוצקו לתוך מבנה ספרותי משובלל המכיל דיוק ושאלה וכביכול ראייה תנאית לסברתו של רב נחמן שזכרה בסוגייתנו.

מבוא

סוגייתנו עוסקת בקטע האחרון של משנה ה': ¹ "קולט² אדם מן המזחילה למטה³ מעשרה טפחים מן הצינור ומכל מקום⁴ ושונה". תפיסתו של התנא היתה שקליטת נוזלים שמקורם ברשות היחיד על ידי אדם העומד ברשות הרבים היא מעין⁵ הוצאה מרשות לרשות⁶ ולפיכך אסורה בשבת. להלן, בגוף הפירוש, נדון ביחסים שבין משנה זו לבין ההלכה המקבילה לה בתוספתא ולבין הברייתות המופיעות בסוגייתנו.

- 1 כפי שהוסבר בפירוש לסוגיא הקודמת, לשיטת הבבלי, המילים 'זכן בגת' הן חלק מן הפיסקא הקודמת במשנה ולא מפיסקת הסיפא.
- 2 תנא דמתניתין השתמש בפועל זה כדי לציין את פעולת קבלת הנוזלים הבאים מלמעלה דרך צינור או מזחילה. נראה ש'קולט' עלול להורות על צורות שונות של קבלה דוגמת אלו המפורטות בהלכה המקבילה שבתוספתא 1 כג (עמ' 124): קליטה על ידי צירוף היד (= חיבור היד למקור המים); קליטה על ידי צירוף הפה (= חיבור הפה למקור המים); קליטה סתם מן האוויר, ללא צירוף. ובעניין פירוש המונח 'צירוף' ראו גישתו הייחודית של רבינו חננאל (צט ע"ב ד"ה אבל מצרף לא, עמ' רטז): "כלומר לערב המים היורדין ממעלה עם המים שכבר נחו בקרקע", ודחייתה על פי התוספתא, אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 433.
- 3 על נוסחה המקורי של משנתנו: "למטה", ראו בנספח המצרף לסוגיא זו.
- 4 בתוספתא הנ"ל דנו בקליטה מן הכותל עצמו וייתכן שלכך כיוונה המשנה כשנקטה במילים 'ומכל מקום', כלומר 'מכל מקום המקלח ממנו'. כך פירש רש"י (צט ע"ב ד"ה וקולט) וכך התקבל על דעת ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 432. אמנם, לדעת אפשטיין (מבואות לתנאים, עמ' 320), פירוש הביטוי הוא 'בין למטה מעשרה, בין למעלה מעשרה', ככל הנראה כשיטת הרי"ד (ראו להלן בנספח, הערה 20, ותוספתא כפשוטה, שם). וראו גולדברג, עמ' 285.
- 5 הראשונים ניסו לדייק מהברייתא השלישית שהובאה בסוגייתנו [3] את מידת חומרת האיסור. על פי גירסת ענף או נאמר שם: "אסור, מפני שמוציא מרשות לרשות". המאירי כתב בחידושו (עמ' קפח), ככל הנראה בהתאם לגירסא זו: "ומה שאמ' אסור פירושו חייב! אלא אידי דתנא לישנא דמתני' קולט, דמשמע לכתח, נקט האי לישנא דאסור, אבל מ"מ אפי' צרף ידו חייב, דהוי מוציא מר"ה לר"ה". אולם בענף מ"ד איתא: "מפני שהוא כמוציא מרשות לרשות", וכתב ר' יהונתן מלוניל (לג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ומן) על פי גירסא זו: "מפני שהוא כמוציא מרשות לרשות, אבל אינו מוציא ממש..." (השוו רש"י צט ע"ב ד"ה קולט: "זהו כמוציא מן הגג שהוא רשות היחיד לרשות הרבים"; צט ע"ב ד"ה מצרף: "זהו כשואב ממנה"; תוספות צט ע"ב ד"ה קולט: "הוי ליה כמוציא מן הגג"). ובהלכה המקבילה לברייתא זו בתוספתא הנ"ל איתא: "אסור, שאין מטללי מרשות לרשות", ומסתבר שכתבי היד אוקספורד וטיקן מציגים גירסא מקורית, קרובה לנוסח התוספתא, ואילו גירסת כ"י מינכן ודפוס ראשון נוצרה בעקבות פרשנות, מעין זו של רש"י ותוספות. וכבר העיר בדקדוקי סופרים (קצד ע"א, אות ש) שגירסת כ"י אוקספורד היא גירסת הרי"ף, ספר העתים, הרא"ש, מגיד משנה, ספר אגודה, ולפי עדותו אף גירסת דפוס פאס. ההבדל בין סוגי הקליטה השונים התבאר בתמציתיות על ידי הרשב"א (צט ע"ב ד"ה ומן הצינור מ"מ, עמ' תרכ): "וטעמא משום דמזחילה נתונה לארכו של כותל לקבל המים הנוטפים מן הגג ודרכה לעולם להיות סמוכה לגג בתוך שלשה הלכך, כל שהוא מצרף יד או כליו לפי המזחילה הרי הוא כאלו נוטל מן הגג ממש. אבל צנור הוא כעין קנה הבולט חוץ לגג הרבה כדי להרחיק קלות המים מן הכותל הרבה, והלכך אפי' לצרף מותר, דמקום פטור הוא אלא א"כ רחב ד'".

קולט אין מצרף לא

בעל הגמרא פתח את הדיון בהצגת הדיוק "קולט – אין; מצרף – לא". לאחר מכן שאל: "מאי טעמא?" השיב על כך בדברי רב נחמן: "הכא במזחילה פחות משלשה סמוך לגג עסיקין, דכל פחות משלשה סמוך לגג כגג דמי", ולבסוף ציטט ברייתות המחזקות דיוק זה. דא עקא, לשון 'מצרף' שנקט המדייק, מאן דכר שמה? הרי ללא ידע על שני המושגים, צירוף וקליטה, ועל היחסים ביניהם, קשה להניח שמאן דהו היה מדייק מהמשנה הסתמית "קולט – אין; מצרף – לא"! גם אין זה סביר שדבר המוכח מן המציאות היומיומית וידוע לכל – שסתם מזחילה סמוכה לגג⁷ – יהא זקוק להסברו של רב נחמן או לראיות ממקורות תנאיים אחרים.

כדרכנו נטען שקשיים אלו נובעים מטבעו הספרותי-רטורי של הדיון שקבעו בעלי הגמרא. הצגת ההבדל ההלכתי בין קליטה לצירוף מושתתת לא על הדיוק הראשוני כי אם על הברייתות המובאות בסוגיא. מהן למדו: "עומד... וקולט... בלבד שלא יצרף..."; "לא יעמוד... ויצרף... אבל קולט...". ובהשראתן נקבע: "קולט – אין; מצרף – לא". ניתן גם להניח שדברי רב נחמן היו במקורם הסבר לעצם האיסור לקלוט מן המזחילה בתנאים מסוימים. כלומר, לדעת רב נחמן איסור הקליטה נובע מכך שהמזחילה סמוכה לגג פחות משלשה טפחים ולפיכך יש לה מעמד של רשות היחיד. ניתן אפוא לסכם ולטעון שבעלי הסוגיא ביקשו להביא את המקורות התנאיים המקבילים למשנתנו כדי לצייר תמונה שלמה יותר של ההלכה בעניין קליטת מים. מקורות אלו נוצקו לתוך מבנה ספרותי משוכלל המכיל דיוק ושאלה וכביכול ראייה תנאית לסברתו של רב נחמן.

צינורות מים מחרס – חפירות המצודה בירושלים, מן התקופה הרומית

[3-1] יחסי הברייתות, התוספתא והמשנה

בסוגייתנו מופיעות שתי ברייתות המבטאות עקרונות זהים אך משתמשות בניסוחים שונים. האחת נוקטת לשון חיוב ("עומד אדם") [1], ואילו האחרת – לשון שלילה ("לא יעמד אדם") [2].⁸ ברייתות אלו דומות באופן עקרוני למקבילה שבתוספתא (ראו בטבלה המשווה להלן),⁹ אך ישנו

7 רוב המפרשים והחוקרים מסכימים על כך שמזחילה היא מעין תעלה אופקית לגג הקולטת את מי הגשמים (gutter). ובפירוש רש"י (צט ע"ב ד"ה קולט אדם מן המזחילה) איתא: "גגין שלהן חלקין היו, וטוחין בטיט, ומרובין הרבה, קטנים, היו לגג, להוציא המים, ונותנין למטה מהם דף לאורך הכותל בשיפוע וכל המרובין שופכין עליו והוא מביא כל המים למקום אחד שלא יזיקו את הכותל". ראו עוד: קרויס, קדמוניות התלמוד, א/ב, עמ' 327-328; הירשפלד, בית המגורים הא"י, עמ' 153. לדעת בראנד (כלי החרס, עמ' תסג-תסד), המזחילה אנכית לגג, דרכה יורדים המים והיא מעין מרוב של ימינו (waterspout). פירוש מחודש זה תלה בראנד בבעל הערוך, שכתב בערך מזחל (ה, עמ' 245): "מקום שעושין סמוך לכותל שזוחלין בו המים ויורדים לארץ ופעמים שתהא של בנין ועושין בנין מדרון שזוחלין בו המים". ברם דומה שהבנתו בדברי הערוך אינה מוכרחת, עיינו שם. מכל מקום, לפי הפירוש המקובל ברור שאת המזחילה הצמידו לגג כדי להגן על הכותל, כפי שהסביר רש"י.

8 גולדברג (עמ' 285) כתב על כך: "קצת תמוהה ההבאה של שתי ברייתות אלה על ידי הבבלי, שהן למעשה אחת... אלא שהבבלי השתמש בלשון הרישא והסיפא של התוספתא להציע אותו ההבדל שבין קולט לבין מצרף בלבד בלשון חיוב ובלשון שלילה!".

9 ראו תוספתא הנ"ל, ובתוספתא ח ה (עמ' 133) נשתמרה נוסחה מצומצמת יותר וקרובה יותר למשנתנו.

גם שוני ביניהן. בניגוד לתוספתא, אשר בה נקבע היתר הקליטה ללא סיוג גובה כלשהו, מלשון הברייתות ניתן להבין שהקליטה מותרת דווקא למעלה מעשרה. ברם מסתבר שאין זה הבדל של ממש שכן נראה שהברייתות הן עיבוד הנוסח המשתקף בתוספתא. שתי הבריות העיקריות במקבילה שבתוספתא הפכו בברייתות שבסוגייתנו לבבא אחת שבה התייחסות כפולה – לקליטה ולצירוף. בשל צמצום זה ניסחו בעלי הברייתא את הדין בהכללה תוך שהם מתייחסים למקרה אחד: "למעלה מעשרה". ניסוח זה אפשר להם להתייחס במשפט אחד הן לקליטה (שאמנם הותרה אף למטה מעשרה) הן לצירוף, שנאסר למעלה מעשרה טפחים.

במבט ראשון נראה שבברייתות עצמן חסר הפירוט שבתוספתא, המתייחס לצירוף יד למזחילה ולכותל, לצירוף יד לצינור ואף למעמדו של צינור שיש בו ארבעה על ארבעה טפחים. ייתכן אמנם שהברייתות הכילו יותר מכפי שהובא בסוגיא¹⁰ אלא שבעלי הגמרא ציטטו רק את הקטעים ששימשו לצורכיהם. אבל כשנעיין בדבר ניוכח שבברייתות שבסוגייתנו מצויות מקבילות כמעט לכל החומר שנזכר במקבילה שבתוספתא. הרי אם נקבל את הפירוש שלפיו 'מכל מקום' משמעו 'בין למטה בין למעלה', כלומר אפילו למעלה מעשרה,¹¹ הרי שהפסוקית 'ומן הצנור ומכל מקום ושותה' מקבילה ללשון התוספתא: "אבל מצרף הוא ידו לצנור"¹² [=ומן הצנור] למעלה מעשרה טפחים [=ומכל מקום] ושותה". וכמו כן, התייחסותה של התוספתא לצינור שיש בו ארבעה על ארבעה טפחים מוצאת אף היא את הקבלתה באחת הברייתות שבסוגייתנו. הלוא המשפט האחרון בסוגיא: "אם יש בצנור ארבעה על ארבעה אסור מפני שמוציא מרשות לרשות", זהו לקטע האחרון של ההלכה שבתוספתא המסייג את ההיתר בעניין צירוף ידו לצינור. אמנם, בכל עדי הנוסח מופיע קודם לקטע זה המונח 'תנא', כאילו עניין חדש לפנינו, אך מסתבר שהוא נוסף בתקופה מאוחרת, כשהקשר בין חלקי הברייתא נתערער.

מהשוואת משנתנו לברייתות אלו ולהלכות שבתוספתא עולה שייתכן שהאחרונות משקפות הלכות שהיו חומר הגלם של עורך משנתנו.¹³ מסדר המשנה תמצת וקיצר את הדינים המורכבים שהובאו בהלכות המקבילות והקדומות יותר על ידי יצירת נוסח כוללני ומחמיר. במקום לדון בכל אחד מן המקרים,¹⁴ בקליטה סתם ובקליטה שהיא בצירוף, הוא כלל את שני הסוגים יחד בפועל הסתמי 'קולט': "קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים". הנוסח המתומצת גרם עוול מסוים לדין הקליטה הסתמי, שכן אף על פי שמלכתחילה קליטה זו היתה מותרת, אפילו למעלה מעשרה, הכליל התנא במשנה וקבע שהיא מותרת דווקא למטה מעשרה.¹⁵

10 השוו מה שכתבנו לעיל בפירוש סוגיא ד, 'הלוקח תפילין ממי שאינו מומחה', צו ע"א, עמ' 49.

11 ראו לעיל, הערה 4.

12 כוונתו של רש"י בדיבור המתחיל "וקולט": "ומצאתי בתוספתא דצירוף מותר בצינור למטה מעשרה", היא לפיסקא בתוספתא הדנה בצירוף יד למזחילה ולכותל ואין להשוות צירוף צינור לצירוף לכותל ולמזחילה. ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 434.

13 בעניין עתיקותן של הלכות מסוימות בתוספתא ועיבודן במשנה ראו פרידמן, תוספתא עתיקה.

14 בתוספתא נמצא אף סוג שלישי של קליטה, 'צירוף יד' (לעומת 'צירוף פה'). ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 433.

15 רעיון קרוב לכך נזכר כבר בפירוש המיוחס לרש"י בסוגייתנו (צט ע"ב ד"ה קולט אדם מן המזחילה): "... ומשום הכי נקט מתניתין גבי מזחילה למטה מעשרה, משום דבעינן למתני ומן הצנור מכל מקום, ואי למעלה מעשרה, לא משתרי צירוף הצנור..." מילים אלו אינן מופיעות אף לא באחד מעדי הנוסח שבידינו כולל דפוס ראשון, וכבר העיר על כך בדקדוקי סופרים (קצו ע"ב, אות ט).

נושאי הדיון	משנה	תוספתא	בריייתא א [1]	בריייתא ב [2]	בריייתא ג [3]
היתר קליטה גם למעלה מעשרה	קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים מן הצינור ומכל מקום ושותה	צנור המקלח לרשות הרבים אחד מים ואחד יין קולט בין ביד בין בכלי ושותה	עומד אדם ברשות הרבים ויגביה ידו למעלה מעשרה בפחות משלשה סמוך לגג וקולט	... אבל קולט הוא ושותה	
איסור צירוף פיו למעלה מעשרה		ובלבד שלא יצרף פיו או פי החבית עם רשות הגג למעלה מעשרה טפחים וישתה...	עומד אדם ברשות הרבים ... למעלה מעשרה ... אבל לא יצרף	לא יעמד אדם ברשות הרבים ויגביה ידו למעלה מעשרה פחות משלשה סמוך לגג ויצרף	
איסור צירוף ידו למזחילה ולכותל למעלה מעשרה		לא יצרף אדם ידו עם הכותל ועם המזחילה עם רשות הגג למעלה מעשרה טפחים וישתה			
היתר צירוף ידו לצינור אפילו למעלה מעשרה		אבל מצרף הוא ידו לצנור למעלה מעשרה טפחים ושותה		ומן הצנור ומכל מקום ושותה	
צינור שיש בו ארבעה על ארבעה טפחים		אם יש בפי צנור ארבעה על ארבעה טפחים אסור שאין מטלטלי מרשות לרשות			אם יש בצינור ארבעה על ארבעה אסור מפני שמרציא מרשות לרשות

נספח: הברייתות בסוגייתנו והשפעתן על נוסח המשנה

הנוסח המקורי, הארץ ישראלי, של משנתנו, המשתקף בשלושת כתבי היד המעולים של המשנה (כתבי היד קאופמן, פארמה וקיימברידג'),¹⁶ גורס: "קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה...". ברם גיליון כ"י פארמה, מספר עדי נוסח אחרים¹⁷ ואף, כך נראה, הרבה מן הראשונים,¹⁸ גורסים: "קולט אדם מן המזחילה למעלה מעשרה". גירסא 'בבלי' תניינית¹⁹ זו: "למעלה", נוצרה ככל הנראה בהשראת שתי הברייתות המובאות בסוגייתנו. בראשונה איתא: "עומד אדם ברשות הרבים ויגביה ידו למעלה מעשרה... וקולט"²⁰, ואילו בזו המנוסחת באופן שלילי נאמר: "לא יעמד אדם ברשות הרבים ויגביה ידו למעלה מעשרה... ויצרף, אבל קולט הוא ושותה"²¹.

רִאשׁוֹ וְרִבּוֹ לְמָקוֹם שֶׁהוּא שׁוֹתֵה וְכֵן
בְּפֶת קוֹלֵט אָדָם מִן הַמִּזְחִילָה לְמִטָּה
מֵעֶשְׂרֵה טַפְחִים מִן הַעֲצִינֹר וּמִכְּלִמָּקוֹם

כתב יד קאופמן — נוסח המשנה, עירובין י, ו

וניתן לחזק על דרך השלילה את הסברה שלפיה בעלי הגמרא גרסו במשנתנו "למעלה". נניח שגירסתם היתה "למטה". אם כן, הם היו מסיקים שאיסור הציורף הוא דווקא למטה מעשרה טפחים,²² שהרי ברור שהציורף הנאסר על פי הדיוק מהמשנה הוא דווקא באותה מציאות שבה

- 16 ראו גולדברג, עמ' לד-מו.
17 דפוס לא נודע (פיזור או קושטא) ומספר כתבי יד תימניים (משניות סדר מועד בנוסח תימן בערבית [צילום, חולון תשל"ו], כתבי היד: ב, ו, ק אצל ר"י קאפח בתרגומו לפירוש המשנה לרמב"ם, עמ' צו).
18 רבינו חננאל (צט ע"ב ד"ה וקולט מן מזחילה למעלה, עמ' טז); רב נסים גאון (הובא בספר הבתים על הרמב"ם, שערי איסור הוצאה, שער תשיעי, ה = פירוש התלמוד לרב נסים גאון, עמ' סב); ר"ף על אתר; הגאונים אצל הרשב"א (צט ע"ב ד"ה מתני, עמ' תתפד); ר' יהודה אלברצוני (ספר העתים, עמ' 147); הרמב"ם בפירוש המשנה (עמ' צו, וראו הערה 13, שם); רבינו חננאל בן שמואל (צט ע"ב ד"ה וקולט מן המזחילה, עמ' תקפב); ר' יהונתן מלניל (שם). גירסא זו הוזכרה גם במקורות אחרים — בחידושי הרשב"א (צט ע"ב ד"ה ה"ג, עמ' תריט), הקובע: "ברוב הספרים גרסי למעלה מי", בתוספות צט ע"ב ד"ה מן הצינור ובחידושי המאירי (עמ' קצ) ועוד.
19 לשאלה כיצד נוצרו הבדלים בלשון ובתוכן בין 'משנת ארץ ישראל' ל'משנת בבל', שמקורן אחד: ארץ ישראל, ניתנות בדרך כלל שתי תשובות. לפי האחת, הנוסחאות הבבליות משקפות מסורות מקוריות שנוצרו בארץ ישראל ועשו את דרכן לבבל; לפי השנייה, מקור 'משנת בבל' הוא במסורות בבליות שנוצרו בתקופת האמוראים. ראו סיכומי הבהיר של ברויאר (העברית בתלמוד הבבלי, עמ' 8–9), ובהערה 31, שם, הפניות לספרות נוספת. ברם מבלי להיכנס לשאלה הכללית, אין בלבי ספק בכך שנוסחה 'בבלי' זו שאנו דנים בה נוצרה לא לפני התקופה האמוראית, בשל הטעמים המפורטים בגוף הפירוש. לכל הנושא ראו גולדברג, עמ' לג, הקובע שנוסחאות בבליות הן שיבושים של נוסח ארץ ישראל. השוו לעת עתה התלבטותו של פרידמן (השוכר — הנוסח, עמ' 88, הערה 104) וניסוח החלטי יותר כנגד שיטת המסורת הבבליה הקדומה אצל הנ"ל במקום אחר (הברייתות, עמ' 195, הערה 112); וזסמן, תורה שבעל פה, עמ' 339–343.
20 הטעם לכך פשוט. דווקא למטה מעשרה, כשהאדם עומד ברשות הרבים וקולט בתוך תחום רשות הרבים (המגיע עד לגובה עשרה טפחים בלבד) מותר לקלוט, אבל למעלה מעשרה — אסור. בדומה לכך כתב הרי"ד בתוספותיו (צט ע"ב ד"ה מתני, עמ' נד): "ופי' דוקא למטה מעשרה טפחים, [אבל למעלה מעשרה טפחים] לא יקלוט, ואע"פ שקולט מן האויר, גזירה שמה יקח מתוך המזחילה דהויא רשה"י כיון שהיא למעלה מעשרה טפחים". אמנם ניתן להתפלפל ולטעון להפך: שאפילו למעלה מעשרה מותר לקלוט (שהוא מקום פטור), ולא נקטה המשנה 'למטה' אלא משום ששם עיקר החידוש, שהאדם עומד ברשות הרבים והמזחילה ברשות היחיד. כך עולה מפירוש המאירי בחידושו (עמ' קפה-קצא) וכפי שסיכם את דבריו ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 432): "... ונקטו למטה מעשרה טפחים לרבותא שאפילו מאויר רשות הרבים קולט, ומכל שכן שמותר לקלוט למעלה מעשרה טפחים שהוא מקום פטור...". ולשיטה זו ייתכן אף פירושו של רש"י (צט ע"ב ד"ה ומן הצינור). המבוסס על שיטתו שלפיה בצינור מותר אפילו לצרף. לכן נקטה המשנה למטה מעשרה ברישא, משום שלמעלה מעשרה טפחים אסור לצרף אפילו בצינור גזירה משום צינור שהוא רחב ארבעה טפחים, שאם הוא למעלה מעשרה טפחים הרי הוא רשות היחיד גמורה, עיינו שם.

הותרה הקליטה במשנה.²¹ ואם כך, מסתבר שהיו מעירים על השוני בין משנתנו, האוסרת לשיטתם צירוף דווקא למטה מעשרה, לבין הברייתות, שבהן מפורש שאיסור הצירוף הוא דווקא 'למעלה'. שתיקת בעלי הגמרא בעניין זה מרמזת אפוא שגירסתם היתה "למעלה". בכל אופן, גם אם בעלי הגמרא עצמם לא גרסו "למעלה", ברור מדוע קבעו גאונים וראשונים רבים, בהשראת הסוגיא הבבלי, שנוסח המשנה הוא "למעלה".

באשר לתפיסתו של רב נחמן עצמו, הרי כבר הערנו לעיל שכלל לא ברור שדבריו נאמרו בתשובה לדיון בסוגייתנו ויותר סביר שהם נאמרו כדי להסביר את עצם דין המשנה. אם נכונה השערתנו הרי שייתכן שרב נחמן אמר את דבריו לפי כל אחת משתי הגירסאות וניתן להסביר את הטעם לדברים אלו בעקבות הסברות המתורצצות בפירושי הראשונים למשנתנו. אם גירסתו היתה "למטה", נראה שהוא ביקש להסביר את האיסור לקלוט למעלה מעשרה טפחים שכן זו מעין הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים. אם גרס "למעלה" בא רב נחמן להסביר את האיסור לקלוט למטה מעשרה טפחים, שהרי האדם עומד ברשות הרבים והמים שבמזחילה מצויים ברשות היחיד ואסור להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים (אבל למעלה, הנחשב 'מקום פטור', מותר אף לאדם הנמצא ברשות הרבים לקלוט).

21 אמנם ניתן לדחוק ולטעון שהברייתות לא קבעו 'למעלה' בדווקא אלא הוא הדין 'למטה' או לחלופין שהמשנה לא קבעה דווקא 'למטה' אלא הוא הדין 'למעלה'. כך טען המאירי בחידושו (עמ' קפט) חו שיטת הריטב"א (צט ע"א ד"ה מתני', עמ' תתפד-ה), שסבר שגם למטה מעשרה אסור לקלוט: "דהא טעמא דאמרינן בגמ' לאסור הצירוף דמשום דמזחילה כג חשיבא, אף במזחילה שאינה גבוה עשרה איתיה, דאנן בתר גג אולינן שהוא גבוה עשרה, אלא דתנא נקט למעלה לאשמעינן רבנות דקליטה, ואע"פ שאין בזה רבנות כ"כ, דהא פשיטה דלגבי קליטה שעורא כך הוא למעלה כלמטה". אולם כך נוציא את הברייתות או את המשנה מפשטן. וכנגד עצם סברה זו כתב המגיד משנה (הלכות שבת טו ג): "ואינו אסור הצירוף אלא דוקא בלמעלה... אבל כשהמזחילה תוך עשרה אפילו היא תוך שלשה לגג אין דינה כגג. ונ"ל טעם הדבר לפי שרה"ר תופס עד עשרה ואין 'פחות משלשה לגג' ממעט דין רה"ר, שאין זה לבד גמור, ואם באנו לדון כגג, נמצא חומרו קולו לענין הזורק מרה"ר, אבל כל שהוא למעלה מעשרה והוא פחות משלשה נחמיר בו כגג". ועיינו עוד בספר הבתים, שערי איסור הוצאה, שער ט, ה: "ואשר יראה לי בזה כי מה שאנו אומרים לבד פחות [משלשה] אנו חושבים המקום שהוא מצרף (לשם) כאילו הגג הוא באותו מקום, ואילו היה הגג למטה מעשרה לא היה לו דין רה"ר!".

